

دانشگاه خوارزمشاهیان

بررسی مهرهای تخت جمشید

جلد نهم

ویراستاران: مارک گریسون و مارگارت کول روت
ترجمه مرتضی ثاقب فر

«۶۸۴»

تاریخ هخامنشی

جلد نهم

بررسی مهرهای تخت جمشید

ویراستاران

مارک گریسون

مارگارت کول روت

ترجمه مرتضی ثاقب‌فر

عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ هخامنشی ویراستاران هلن سانسسی وردنیوخ ... (دیگران):
مشخصات نشر	: مترجم مرتضی ناقب فر.
مشخصات ظاهری	: تهران: توس، - ۱۳۸۷
شابک	: ج: ۱۵: نقشه، نمودار.
	: ۵۰۰۰۰۰ ریال: دوره ۸-۹۶۴-۳۱۵-۹۷۸
	: ج ۱: ۹۶۴-۳۱۵-۶۷۵-۶: ج ۲: ۹۶۴-۳۱۵-۶۷۶-۳
	: ج ۳: ۹۶۴-۳۱۵-۶۷۷-۰: ج ۴: ۹۶۴-۳۱۵-۶۷۸-۷
	: ج ۵: ۹۶۴-۳۱۵-۶۷۹-۴
	: ۴۰۰۰۰ ریال: ج ۹: ۹۶۴-۳۱۵-۶۸۳-۱
وضعیت فهرست‌تویسی	: قایم
یادداشت	: عنوان اصلی: ۱۹۹۱. A chaemenid history
یادداشت	: ویراستاران آملی کورت، مارک گریسون، مارگارت کول‌روت.
یادداشت	: ج: ۳-۵ (چاپ اول: ۱۳۸۸).
یادداشت	: ج: ۹ (چاپ اول: ۱۳۸۹) (فینیا).
یادداشت	: کتابنامه
یادداشت	: واژه‌نامه
مندرجات	: ج: ۱. منابع، ساختار و نتیجه‌گیری. -- ج: ۲. منابع یونانی. -- ج: ۳. روش و نظریه. -- ج: ۴. مرکز و پیرامون. -- ج: ۵. ریشه‌های سنت اروپایی. --
موضوع	: ایران -- تاریخ -- هخامنشیان. ۵۵۸ - ۳۳۰ ق. م
شناسه افزوده	: Sancisi-Weerdenburg, Heleen
شناسه افزوده	: کورت، آملی، ۱۹۴۴ - م. ویراستار
شناسه افزوده	: Kuhrt, Amelie
شناسه افزوده	: ناقب فر، مرتضی، ۱۳۲۱ - مترجم
رده‌بندی کنگره	: ۹۵۵/۰۱۴ / ۲ ۱۳۸۷ / DSR ۲۱۹
رده‌بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۱۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۲۸۳۳۹۶

انتشارات توس

تاریخ هخامنشی (جلد نهم)

بررسی مهرهای تخت جمشید

ویراستار: هلن سانسسیسی وردنبورخ، آملی کورت و مارگات کولروت

ترجمه مرتضی ثاقب‌فر

چاپ اول: ۱۳۸۹

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: توس

لیتوگرافی: پیچاز

چاپخانه: حیدری

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

ISBN 978-964-315-683-1

۹۷۸-۹۶۴-۳۱۵-۶۸۳-۱

شابک جلد نهم:

ISBN 978-964-315-684-8

۹۷۸-۹۶۴-۳۱۵-۶۸۴-۸

شابک دوره ۱۵ جلدی:

کلیه حقوق چاپ و انتشار محفوظ

فروشگاه: تهران، خیابان انقلاب، اول خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸ - تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷ - فکس: ۶۶۹۷۰۶۷۷

دفتر مرکزی: تهران، خیابان انقلاب، خ دانشگاه بن بست پورجوادی شماره ۵ - تلفن: ۶۶۴۹۱۴۴۵-۷

نشانی اینترنتی: www.toospub.com - پست الکترونیک: info@toospub.com

فهرست

۷	یادداشت مترجم
۱۱	کوتاه نوشتها
۱۳	پیشگفتار
۱۷	یادداشت مؤلفان
۱۹	مقدمه
۴۹	مطابقت‌های موقت و فهرست‌ها
۵۷	PROVISIONAL CONCORDANCES AND LISTS
۱۱۶	مطابقت موقت لوحه‌ها برحسب ترتیب مهرها
۱۶۱	مطابقت موقت مهرهای روی لوحه‌های بارویی با مهرهای روی لوحه‌های خزانه
۱۶۲	فهرست مهرهای شماره‌گذاری شده زیر مجموعه هلوک
۱۶۳	فهرست جامع مهرهای شماره‌گذاری شده زیر مجموعه
۱۶۶	فهرست جامع مهرهای ادغام شده
۱۷۱	فهرست مهرهای دفتر یکم گریسون - روت
۱۷۴	کتابنامه آثار ذکر شده

یادداشت مترجم

همان‌گونه که در دیباچه جلد هشتم دیده می‌شود، ویراستاران اصلی این مجموعه، بانوان هلن سانیسی وردنبورخ، آملی کورت و مارگارت کولروت در سال ۱۹۹۴ پایان کار کارگاه‌های هخامنشی را اعلام کرده و آن جلد را آخرین مجلد از این مجموعه دانسته‌اند. آن‌گاه این جلد نهم که بررسی مهرهای تخت جمشید نامیده شده و در واقع فهرست تازه‌ای است از "مطابقت‌های موقت شماره مهرها" و میوه‌کار طاقت‌فرسای مارک گریسون و مارگارت روت که شرح آن را در مقدمه ایشان می‌خوانید، در زمان حیات بانو سانیسی و با موافقت ایشان به صورت یک جلد پیوست این مجموعه در ۱۹۹۵ به چاپخانه می‌رود و سرانجام با تجدید نظر کامل در ۱۹۹۷ یعنی سه سال پیش از مرگ بانو سانیسی وردنبورخ انتشار می‌یابد. بنابراین از نظر ویراستاران اصلی، و همان‌طور که مترجم فارسی در آغاز جلد یکم متذکر شده است، این مجموعه قرار بوده با جلد نهم به پایان برسد. توجه داشته باشید که کتاب دو جلدی تاریخ شاهنشاهی هخامنشی پی‌یر بریان که بعدها با عنوان جلد دهم جزئی از این مجموعه دانسته شد، در سال ۱۹۹۶ یعنی یک سال پیش از انتشار جلد نهم این مجموعه توسط انتشارات فایار به زبان فرانسه انتشار یافت و بنابراین اثر مستقلی است، اما چون بریان به درستی و فروتنانه خود در مقدمه کتابش آن را میوه و مرهون تجربیات خود در کارگاه‌های دانشگاه خرونینگن دانسته بود، با تصمیم بعدی به افزایش مجلدات این مجموعه، عنوان جلد دهم یافت.

این "تصمیم بعدی" و تغییر وضع در واقع به علت مرگ اندوهبار بانو هلن سانیسی در سال ۲۰۰۰ پیش آمد و همکاران درجه اول او یعنی آملی کورت و مارگارت روت بر آن شدند تا هم بقیه مقالات ارزشمند مطرح شده در کارگاه‌ها ولی چاپ نشده، و هم دو پایان نامه دکتری مهم را که هر دو زیر تأثیر بحث‌های این کارگاه‌ها پرورده شده و شکل گرفته بودند، در دنباله و جزء این مجموعه به چاپ رسانند. و بدین ترتیب بود که مجلدات یازدهم تا چهاردهم از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۸ انتشار یافتند.

من در ادامه ترجمه خود از این مجموعه که با پیشنهاد و همت والای آقای محسن باقرزاده مدیر محترم انتشارات توس انجام گرفت، جلد دهم نوشته پی‌یر بریان را از آن رو که هم کار مستقلی است که توسط ناشری فرانسوی به چاپ رسیده و هم قبلاً دوبار

(و بار دوم با ترجمه و ویرایشی دقیق‌تر) به فارسی ترجمه و بارها تجدید چاپ شده است، از برنامه کار خود حذف کردم و بقیه را به ترتیب زیر به خوانندگان کارشناس و علاقه‌مند پیشکش می‌کنم:

- جلد ۱۱ با عنوان بررسی‌های پراکنده به ویراستاری بانو آملی کورت که به یاد بود زنده یاد دیوید لوئیس منتشر شده و مقاله تا آن زمان چاپ نشده "باج" نوشته هلن سانیسی وردنبورخ را نیز شامل می‌شود.

- جلد ۱۲ در دو دفتر که رساله دکتری بانو دینز کاپتان اهل ترکیه است و به بررسی و پژوهش گل مهرهای داسکولون اختصاص دارد که از اهمیتی بسیار برخوردار است زیرا در آن فرضیه‌های پیشین درباره یونانی تبار بودن نقشمایه‌های این گنجینه مهم و مکشوف در داسکولیو رد شده و تأثیر قاطع هنر ایران در آنها به اثبات رسیده و ویراستاری آن با خانم مارگارت روت بزرگترین کارشناس هنری دوره هخامنشی بوده است.

- جلد ۱۳ به ویراستاری آملی کورت و ووتر هنکلن با عنوان چشم‌اندازی ایرانی و در واقع ارج نامه‌ای است در بزرگداشت زنده یاد هلن سانیسی وردنبورخ شامل ۱۴ مقاله که بررسی‌های پیشین درباره تاریخ هخامنشی را پی‌گرفته است.

- جلد ۱۴ در این مجموعه شاید از سه جلد پیشین خود اهمیت بیشتری داشته باشد و این نیز پایان‌نامه دکتری ووتر هنکلن دانشمند کمابیش جوان هلندی است و در خور بحثی جداگانه و مشروح‌تر (نک. مرتضی نایب‌فر، ژاک دوشن‌گین، دین هخامنشیان، زیر چاپ، نشر مزار کرمان).

هنسکلن در این پژوهش مفصل و دشوار (بیش از ۶۰۰ صفحه متن)، پس از نمونه‌گیری از چند هزار گل نبشته بارویی تخت جمشید، لوحه‌های مربوط به انجام مناسک و آیین‌های مذهبی برای خدایان گوناگون را یکایک و از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی قرار می‌دهد و در همه جا به این نتیجه می‌رسد که فرهنگ مذهبی حاکم بر عامه مردم در استان فارس یعنی منطقه زادگاهی و کانونی هخامنشیان، آمیخته‌ای مسالمت‌آمیز از دو فرهنگ ایرانی - ایلامی و فرهنگ‌پذیری متقابل آنها بوده است، و نیز این که مقامات دولتی تخت جمشید به انجام مراسم و آیین‌های مذهبی بومیان ایلامی و چه بسا پارسی کمک مالی و جنسی می‌کرده‌اند. این پژوهش - بی آن که مؤلف صریحاً اشاره کند - در واقع تأییدی بر این نظر درست است که مدارای مذهبی - سیاسی - فرهنگی هخامنشیان تنها شامل اقوام شکست خورده و تابع خارج از مرزهای پارس و ماد و ایران کنونی نمی‌شده، بلکه حتی در درون ایران و بویژه زادگاه خودشان پارس نیز نه تنها از هیچ‌گونه مدارا نسبت به باورمندان به دیگر خدایان و کیش‌ها دریغ نداشته‌اند

بلکه حتی به هزینه دولت به برگزاری آیین‌های ایشان کمک می‌کرده‌اند.

نکته در خور ذکر دیگر در این جا یکی پیوست‌های دقیق و مفصل اوست و دیگر چکیده‌نویسی بیش از ۳۰۰ لوحه و نیز کتاب‌شناسی بسیار مشروح و بی‌مانند که خوشبختانه از کارهای ۲۰ تن از پژوهندگان قدیمی و جدید ایرانی نیز یاد شده است. البته بیشتر این پژوهندگان، غیر از آقای علیرضا شاپور شهبازی نامدار، باستان‌شناس بوده یا هستند. با این حال در متن اثر، پژوهش‌های دو ایلام‌شناس ایرانی بیش از بقیه ایرانیان مورد اشاره نویسنده قرار گرفته‌اند. این دو گرانمایه عبارتند از دکتر عبدالمجید ارفعی و دکتر شاهرخ رزمجو که بویژه آثارش از دید نویسنده کتاب بسیار ارزشمند تلقی شده است.*

نویسنده بارها به نظریات دکتر رزمجو استناد و آنها را تأیید می‌کند و چه بسا حتی از بیم آن که به اقتباس متهم نشود تأکید می‌ورزد که او و رزمجو مستقلاً به این نتایج رسیده‌اند. به هر روی من نیز در این جا وظیفه خود می‌دانم از پاسخ این دانشمند به پرسش خود درباره واژه Journal و اظهار لطفی که فرموده‌اند سپاسگزاری کنم که جزئیات موضوع در پانویست همان جلد چهاردهم توضیح داده خواهد شد و نیز در پایان ناچارم اقرار کنم که این ۱۴ جلد با همه وسواس‌هایی که به خرج داده شده است احتمالاً لغزش‌هایی در ترجمه و مسلماً نارسایی‌های زیادی بویژه در مورد تلفظ و یکسان‌سازی نام‌ها دارد. چون من به علت کاستی‌های خط فارسی و اجتناب از نشانه‌های زیر و پیش در اکثر جاها ترجیح داده‌ام برای "a" از معادل "آ" استفاده کنم تا زیر یا فتحه "َ".

در پایان از آقای جواد سیداشرف برای همکاری در ترجمه معدود مقالات آلمانی از یوزف ویزه هوفر (مجلدات ۱۱ و ۱۳) و اورزولا زایدل و برونو یاکوبس (جلد ۱۳) مجدداً سپاسگزاری می‌کنم. چنان که همت والای آقای محسن باقرزاده ناشر محترم را در این آشفتگی بازار کتاب می‌ستایم و نیز قدرشناسی فراوان خود را از زحمات حرفه‌چین‌ها و نمونه‌خوان‌ها در کار دشواری که داشته‌اند اعلام می‌دارم.

* - که من متأسفانه چون مستقیماً با کارهایشان تاکنون آشنایی نداشته‌ام - و خود نیز در زیرنویس صفحه ۲۴۸ جلد پنجم اقرار کرده‌ام - در آن زیرنویس از یادکردن نامشان غفلت ورزیده‌ام که در این جا هم از ایشان و هم از دیگرانی که هنوز نمی‌شناسم پیشاپیش پوزش می‌خواهم).

کوتاه نوشتها

[A Fortification tablet جمشید تخت]	PF
اثر مُهر بر لوحه‌های بارویی تخت جمشید	PFS
[A seal represented impression(s) on the Perspolis Fortification tablets]	
اثر مُهر بر لوحه‌های خزانه تخت جمشید	PTS
بدون مُهر [no seal]	NS
لبه چپ لوحه [left edge of tablet]	LE
لبه راست لوحه [right edge of tablet]	RE
لبه بالایی لوحه [Upper edge of tablet]	UE
لبه پایینی لوحه [Bottom edge of tablet]	BE
پشت لوحه [Reverse of tablet]	RV
روی لوحه [Obverse of tablet]	OB
مُهر شده روی یک طرف (فقط لوحه‌های متن U)	IS
مُهر شده روی دو طرف (فقط لوحه‌های متن U)	2S
مُهر شده روی سه طرف (فقط لوحه‌های متن U)	3S
مُهر شده روی چهار طرف (فقط لوحه‌های متن U)	4S
مُهر شده روی پایه (فقط لوحه‌های متن U)	BB
[left edge of tablet destroyed]	LEd
[Right edge of tablet destroyed]	REd
[Upper edge of tablet destroyed]	UEd
[Bottom edge of tablet destroyed]	BEd
[Reverse tablet destroyed]	Rvd
مُهر حک شده	*
مُهر کوبیده شده	s
مُهر کوبیده و حک شده	*s

پیشگفتار

این جلد به منزله پلی است میان وضع کنونی مطالعات درباره اثر مَهرها بر " لوحه‌های بارویی تخت جمشید" و فهرست این مواد که در سه دفتر در حال تهیه است. با این حال بررسی کوتاهی که به عنوان «مقدمه» در آغاز این جلد ارائه شده، نمایی کلی و شرح مختصری است درباره موضوع‌ها و واقعیت‌هایی که به منزله «مقدمه‌ای» بر دفتر یکم فهرست ما محسوب نمی‌شود. به علاوه، فهرست‌ها و فهرستهای الفبایی و تطبیق‌هایی که در این جا به چاپ رسیده‌اند مجموعه اطلاعاتی را ارائه می‌دهند که در شکل تجدیدنظر شده تا زمان انتشار دفتر سوم فهرست منتشر نخواهد شد. حتی در آن زمان نیز ما شک داریم که این جلد بنابه علل گوناگون عملی به عنوان ابزار مفیدی برای مراجعه، باقی بماند. و پیش‌بینی می‌کنیم که بسیاری از استفاده‌کنندگان پس از انتشار دفتر سوم ناچار خواهند بود بسیاری از تطبیق‌ها و فهرستهای این جلد را با مداد دستکاری و اصلاح کنند. در آن صورت، فهرست‌ها و مطالب این جلد کوچک تا سال‌ها معتبر خواهد ماند و به منزله یک کتاب راهنمای دستی در کنار دو دفتر بزرگ و حجیم و سنگین فهرست‌های آینده مددکار محققان خواهد بود.

ما بسیار خوشحالیم که توانسته‌ایم این فهرست‌ها و تطبیق‌های موقتی را جزء مجموعه مجلدات تاریخ هخامنشی [دانشگاه خرونینگن] به چاپ برسانیم. کارگاه‌های تاریخ هخامنشی که به ابتکار بانو هلن سانسسی وردنبورخ شکل گرفت و گزارش‌های اجلاس‌های آن طی هشت جلد متوالی به چاپ رسیده، طی دوران بسیار دشواری به منزله کاتالیزوری برجسته و نگهبانی نیرومند برای پژوهش‌های هخامنشی عمل کرد. از اواخر دهه ۱۹۷۰ [مقارن با انقلاب اسلامی ایران]، وقوع منازعات سیاسی، زیان فراوانی برای ابتکارهای پژوهشی، فرصت‌های آموزشی و تجربیات شبکه‌ای پژوهشی به‌خصوص برای محققان جوان همه ملیت‌ها داشتند که در آرزوی ادامه

پژوهش در تاریخ فرهنگی ایران زمان هخامنشی به سر می‌بردند. در این دوره بود که تشکیل کارگاه‌ها و انتشار این مجموعه توانست فراسوی همه این منازعات شعله مشعل فکری در این عرصه را روشن و زنده نگاه دارد.

پژوهش ما درباره آثار مُهرهای الواح بارویی با اجازه "مؤسسه خاورشناسی دانشگاه شیکاگو" انجام گرفت. ما از همکاری این مؤسسه و یاری‌های بزرگوارانه کارکنانش، به خصوص دکتر متیو و استالپر و آقای چارلز جونز، بسیار سپاسگزاریم. همچنین مایلم متنان ویژه خود را از سازمان‌های زیر به خاطر کمک‌های مالی بسیار حیاتی‌شان که تحقق طرح ما را امکان‌پذیر ساخت اعلام داریم: چهار واحد دانشگاه میشیگان (موزه باستان‌شناسی کلسی، دانشکده تحصیلات تکمیلی هاریس اچ رکم، دانشکده‌ی ادبیات، علوم و هنرها، و دفتر معاونت پژوهشی دانشگاه) به موقوفه ملی علوم انسانی، بنیاد سامونل اچ. کرس، بنیاد یادبود جان سایمون گوگنهايم، کالج واسار، و رشته‌های مطالعات کلاسیک و هنر در یونیورسیتی ترینیٹی. همچنین از دکتر پیدرفاس و آقای آلن هاگ از دانشگاه میشیگان به خاطر یاری‌هایشان در تهیه سیستم پایگاه اطلاعاتی FoxPro تشکر می‌کنیم. از لائورس هال به خاطر چاپ عکس‌ها و لائورا موزمن به خاطر مرکبی کردن طرحها سپاس ویژه داریم.

علت تقدیم این جلد به دیک هلوک در میان کارشناسان تاریخ هخامنشی در سطحی معین و آشکار، نیازی به توضیح ندارد. فراتر از این، ذکر این نکته مهم است که هلوک به همان اندازه که کارشناسی درخشان، شکيبا و پر حوصله و مصمم در کار کتیبه‌شناسی بود، انسانی مهربان، نجیب و فوق‌العاده بزرگوار نیز بود. او بخشی از دفتر کار خود در "مؤسسه خاورشناسی" را در اختیار مارگارت روت نهاد آن هم در زمانی که او جوانی بیش نبود که تازه دکترای خود را گرفته بود؛ و هنگامی که با روش آرام و پرحوصله خود سرانجام پیشرفت کار و حاصل اثر مُهری را مشاهده می‌کرد به‌راستی از ته دل خوشحال می‌شد. چه بسا اکنون نیز دیک به کاری که مارک گریسون در توصیف هنر مُهرهای بارویی در دست دارد علاقه داشته باشد* - لاقلاً مارگارت روت چنین می‌اندیشید! وقتی گریسون و روت طبق عادت خود در آن آربر به زیر زمین میز پینگ پونگ می‌روند تا

* هنگام نوشتن این مقاله در سال ۱۹۹۵، چند سالی بود که از مرگ دیک هلوک می‌گذشت - م

دور از هر غوغایی به کار اسرارآمیز شبانه مقابله تصاویر مَهرهایی بپردازند که هلوک خوب می‌شناخت، آیا ممکن است روح هلوک نیز چونان فرشته بال‌داری بر فراز سرشان حاضر شود؟

حال که سخن از میز پینگ‌پونگ شد، کلمه‌ای در سپاس از لاری روت و فرزندانش کاترین و بنجمین بگوییم که دست درازی تدریجی طرح مَهرشناسی را تحمل کردند که وانمود می‌کرد یک دلشوره شدید هستی‌شناسی همانند یک بازی ساده پینگ‌پونگ است.

مارگارت کول‌روت
تاریخ هنر، تاپن هال دانشگاه
میشیگان، آن آربر، ایالات
متحد آمریکا ۴۸۱۰۹

مارک ب. گریسون
مطالعات کلاسیک دانشگاه تربیتی
سان آنتونیو، تکزاس، ایالات
متحد آمریکا، ۷۸۲۱۲

یادداشت مؤلفان

این چاپ جدید جایگزین چاپ نخست شد که به علت مشکلات مربوط به قطع‌بندی در جریان چاپ از چاپخانه فراخوانده شده بود. تطبیق‌های موقتی و فهرست‌های ارائه شده در این جلد همان‌هایی هستند که در چاپ اولیه بودند و در زمستان ۱۹۹۵ به چاپخانه فرستاده شده بودند. ما از Instituut voor het Nabije Oosten هلند سپاسگزاریم که از سر لطف با چاپ مجدد این جلد موافقت کردند.

م. گریسون و م. روت

سپتامبر ۱۹۹۷